

Віршована Гончаріана Херсонщини

Олесь Гончар був закоханий у Таврію, протягом десятиліть підтримував тісні контакти з нашим краєм, відображав його минуле й сьогодення в своєму доробку, був висуванцем від південців до Верховної Ради УРСР. Тож цілком закономірним є такий глибокий інтерес з боку херсонських авторів до його постаті, громадської та творчої діяльності.

Гончарівські мотиви відлунюють у поезії Л.Куліша, М.Братана, В.Мелещенка, В.Кулика, І.Проценка, А.Полуфакіна, Лани Світ та ряду інших наших письменників-краян.

Так, у вірші Л.Куліша «Зізнання», що має присвяту «Олесеві Гончару», оспівується краса і велич таврійських просторів, у які був залюбленим автор «Таврії» та «Перекопу», «Бригантини» й «Тронки»:

За що люблю тебе, мій степе,

Ріку мілку та оболонь?

Чи не за те, що крихти неба

Поклав ти на шорстку долонь [11, с.5].

Подібний характер має й поезія В.Мелещенка «Тронка» з підзаголовком «Пам'яті Олесь Гончара». Автор твору і від свого імені і від Гончарового опоетизовує безкрайні простори таврійської землі. З вірша постають прикмети, мальовничо описані в знаменитому романі в новелах «Тронка»:

Хто слухав тронку степову

І хто відкрив безмежжя степу,

Той розуміє, чим живуть

В моїм краю... Достиглий серпень

Приліг спочити на полях,

Духмянить хлібом і медами.

У небі вирізьблений птах

Пісні кує. А ген руками

Вже котять сонце по стерні

І юні, й сиві скиртоправи,

Й тополі, наче світ, старі,
Ждуть вечорів, коли у трави
Посиплять зорі із небес...[16, 111-112].

Органічно, як і в творі О.Гончара, влітається в картини південного краю інтимний мотив:

І слухай, світе, як урочо
До степових моїх принцес
Палкі слова в полях шепочуть
Широкоплечі юнаки,
Хмільні од любовців і вроди ...[16, 112].

А фінальні рядки з однаковим пієтетом передають любов до цієї землі і з боку В.Мелешенка, і від імені О.Гончара:

Степовики, степовики,
Горджусь, що вашого я роду![16, 112].

У «Сонеті» («Хранімо сонячно і ревно...») поет В.Кулик закликає сучасників шанувати й оберігати «оту любов на цілий світ – Безсмертне слово Гончареве», яке прилучає нас до Вічності:

Там, де Тарас, Франко і Леся
Всівали ниву для добра,
Не може чайка в піднебесся

Злітатъ без обширів Дніпра...
Отак і нам рушать пора
В благословенну даль Олеся [12, с. 107].

А херсонка Лана Світ у вірші-портреті «Олесь Гончар» подає такі враження від сприйняття цього визначного діяча в царині рідної та світової культур:

Він схожий на планету,
Відкрити та непізнану людьми.
У вічність відійшов, але не канув в Лету
І словом пристрасним іде на Ви
Супроти сірості й пустопорожньої брехні [12, с.108].

Таким він був у житті, таким закарбувався у своєму літературному й публіцистичному спадку: шляхетний, високий думами, безкомпромісний і послідовний у царині обстоювання ідеалів добра і справедливості:

Не перекреслити нікому і ніколи

Його сповитих совістю думок [12, с.108].

У вірші високо поціновується книга Гончаревих щоденникових нотаток з часів Другої світової війни «Катарсис» (2003). Цим виданням, що було підготовлене до друку й опубліковане дружиною митця, автор бажав оздоровити світ, утвердити в ньому загальнолюдські цінності. Ця книга йде в люди і реформує довколишність. Невмирущий О.Гончар

Своїм «Катарсисом», ніби чар-зіллям,

Лікує душі, страхом знівечені,

На сполох б'є Собор Його душі [12, с.108].

Цей образ – собору Гончаревої душі – переплітається в творах херсонських авторів з долею роману «Собор». Як відомо, це багатопроблемне полотно зазнало цькування і переслідувань, а далі й тривалого замовчування, як і сам письменник. У своїх «Стансах» (XI) А.Полуфакін констатує:

Довіку не зносити це тавро,

І не сплатити неоплатний борг,

І чи омие ноги нам Дніпро,

І чи простить розіп'ятий «Собор» [13, с.23].

Найширше представлена гончарівська тема в ужинку херсонця М.Братана. Це й віршований цикл «Сув'язі» («Супутники», «Острівець краси», «Життя іде»), навіяний музейними враженнями і літературними асоціаціями, суспільним резонансом книг О.Гончара «Тронка», «Таврія», а особливо – знаменитого й цькованого роману «Собор». Це й численні присвяти – «Вечір. Олесеві Гончару», «І була вона небом Олеся» та ін. Це й гіркі та щемливі поменники «Слово у вічність Олесеві Гончару», «Соняховий реквієм. Пам'яті Олеся Гончара». Це й автобіографічні тексти («Не забудь тих уроків» та ін.). Це й поезії, що містять епіграфи з доробку Олеся Терентійовича: «Тужба», «Криваво-чорний день сонцевороту» та ін.

Вірш «Тужба» з епіграфом «А так за дорогами тужить душа» являє собою настроєвий твір, перейнятий жагою до подорожей, непосидючості, зустрічей з природою.

І знову недуга, що в серці гніздиться,

На мандри завітні надій не лиша.

Отож бо не спиться вночі, не лежиться...

А так за дорогами тужить душа [2, с.48].

Світ надій і сподівань, якими живе герой Братанової поезії, цілком суголосний очікуванням заводчанина Павла з ліричної новели О.Гончара «Чари-Комиші», котрий разом зі своїми товаришами по роботі вирушає в довгождану поїздку на полювання:

І спомин зрина, як підстрелена птиця,-

Згадалися чари оті в комишах.

Незмога до них, як було,- причаститься...

А так за дорогами тужить душа [2, с.48].

У О.Гончара читаємо в названій новелі: «Отже, їдемо на Чари-Комиші! Їдемо туди, де ждуть нас розкішні мисливські угіддя з світлими озерами, з духмяним сіном, із свіжістю та красою вранішньої серпневої зорки!

Що за місце оті Чари-Комиші? Буду там вперше, для мене вони повіті тайнощами, усе там незвідність, і я чекаю дороги, охоплений трепетом, мене обіймає таке почуття, яке, мабуть, обіймало в давнину мореплавців, коли вони пускались в океан, в його незвідану безвість» [10, с. 534].

О.Гончар натхненно оспівує простори Півдня: «Нас уже обвіває польовий вітерець, небо над нами більшає» [10, с. 536]; «Простір величезний – ми просто в захваті. Я з хвилюванням дивлюся на цей переповнений світлом простір. Як тут вільно, як легко людині!» [10, с. 540]; «...У світлому великому небі – ніколи я не бачив над собою такого величезного неба! – в дальній далечі, у високій високості, де, мабуть, лише реактивні літають, йдуть табуни птиц» [10, с. 542].

Розвіються хмари, блакить заясниться,

Відроду її глибочизна вража.

Не дано – на небо в степах надивиться...

А так за дорогами тужить душа [2,с. 48].

У вірші «Всесвіт слова на святій землі» М.Братан згадує шкільні уроки літератури та засідання гуртка, які відкривали красу письменницьких витворів:

Рідне слово трепетні сузір'я

Появляло в тій порі для нас [6, с.77].

Звідти, зі школи, й прилучення до високого Гончаревого світу:

Луни бойовища світового

Клекотіли в наших вечорах.

З Альп, із-за Дунаю голубого

Майоріло слово Гончара...[6, с.77].

«Соняховий реквієм» з присвятою «Пам'яті Олеся Гончара» повертає читача як до його світлоносної новели «Соняшники» з лейтмотивним образом золотих литаврі, так і до осяйної постаті самого письменника-життєлюбця:

Соняхи, соняхи, соняхи йшли

З причорноморського степу.

Сонце й журу упереміш несли,

Душу бентежили стерглу.

Соняхи, соняхи стали кружма

Серед столичного виру.

Жив сонцелюб – відтрудився – нема...

Як же в це можна повірить! [16, 19-20].

Пригадаймо принагідно, як у далекому 1950 році в своїй блискучій новелі О.Гончар опоетизував соняшникове поле: « ...На широчезній рівнині, скільки сягає зір, яскраво золотились соняшники. Стояли до самого обрію, пишного лові, стрункі й незліченні, і всі, як один, обернені до свого небесного взірця, до сонця... Здавалось, вони й самі випромінювали світло своїми жовтогарячими коронами, і може, тому навкруги, в зоні їхньої дії, було якимось особливо ясно, чарівно й святково, мов у заповіднику сонця. Тут навіть повітря, здавалось, несло в собі золотисті відтінки [10, с.440-441].

У М.Братана:

Соняхи, соняхи з теплих долин

Голови низько схилили.

Як святкував їхнім виквітом Він!

От вони й зазолотили...

Соняхи, соняхи соняхи в світ

Дивляться чисто, дитинно...[16, с.20].

Отаким чистим, дитинним поглядом дивився на окіл і їхній оспівувач – людина щедрої й щирої душі О.Гончар. І фінальними рядками М.Братан наголошує на потребі нашого краю в таких світочах та утвердженні їх духовних заповітів:

Не загаси ж променистий завіт

Сина свого, Україно! [16, с.20].

У поезії-присвяті «Вечір. Олесеві Гончару» М.Братан фіксує неповторну красу мариністичного краєвиду («над морем сутінки соталися», «чайний вечір догорів»), а водночас передає щемливі переживання-очікування ліричного героя («А чи багато ще залилося В житті таких-от вечорів»). Йому бажається закарбувати в пам'яті кожен прекрасний момент буття, адже «такого вже не буде жодного, То будуть інші вечори» [9, с.62].

У вірші «Колія» М.Братан обігрує «слова завітні» колоритного героя роману О.Гончара «Прапорonosці» Хоми Хаєцького, якого турбувало:

Які-то рейки будуть по війні
У Західній Європі: чи як наші –
Стрімкі, широкі, чи такі ж вузькі,
Як і раніш, залишаться, нівроку [4, с.153].

Поет наголошує, що «той же подолянин, той філософ» надіється-провіщає, що «мусили б на наші перейти» [4, с.153].

З вершин доби розвинутого соціалізму М.Братан стверджує:

Ми потім переїдем з краю в край –
По рейках, по асфальту – всю країну,
Де в бій ішли герої Гончара.
Зустрінемося з тими, хто будує
Автобуси, що знані всьому світу,
Хто тче тканини, сіє хліб, хто дбає
Про лан життя народного, про мир, -
І скажем, що Хома Хаєцький правий...[4, с.153].

Не без замилювання М.Братан констатує, що «в Угорщині, у добро творчій краї, так гордісно звучить «соціалізм», і далі вказує на спільну мету радянізованих народів:

Це заповітна станція – Грядуще,
До щастя путь зеленим світлофором
Осяює доба, що задля неї
І кров, і піт пролити в спільнім ділі
Народами, які сьогодні йдуть
Плече в плече.
Тож справді рейки – н а ш і [4, с.153-154].

Ідеться ж бо в творі не стільки про буквальні відмінності між залізничними коліями, скільки про світоглядні зміни, про перехід країн соціалістичної співдружності на нові для них суспільно-політичні рейки в контексті масованої ідеологічної атаки з боку Кремля в повоєнній Європі. Сам автор поезії «Коля» невдовзі став свідком, як на тлі 80-90-х років ХХ століття відбулось цілком протилежне дійство – дерадянізація східноєвропейських країн і вступ їх до Євросоюзу та НАТО, а відтак прапороносці московського більшовизму отримали в даному регіоні очевидну поразку.

Віршований цикл-триптих М.Братана «Сув'язі» починається поезією «Супутники», яку єднає з Гончаревим романом «Тронка» образ старого чабана.

За музейними експонатами оживає доля людини праці і ратного подвигу, адже за плечима героя лишились не тільки десятки років трудової діяльності в степу, а й воєнні лихоліття:

В музеї – обладунки чабана:

Гирлига, фляга, шапка-бирка вірна.

І – орденами зшерхлими – війна.

І – орденами в сяйві – праця мирна.

Хто їхнього володаря не зна

В степу, що він любив його безмірно,

Допоки та, безока, навісна,

В кошарі не настигла в день сумирний [3, с.14].

Братанівський персонаж був нерозривно пов'язаний з Гончаревим художнім світом, творами про минувшину й сучасність рідного Причорномор'я:

А ще в музеї при його речах

Лежать, не змерклі в буднів круговерті,

Дві книги - «Тронки» й «Таврія» – потерті [3, с.14].

У вірші «Острівець краси» М.Братан опоетизовує місце, пов'язані з перебуванням на Херсонщині О.Гончара. Митець тонко відчував природу, вбирав у себе її принадність. Звідси така просвітленість і ніжна тональність пейзажної замальовки, на тлі якої постає О.Гончар:

На грядці кругло ліловіла примула,

Метелик біля неї тріпотів.

Де не взялась – легка бджола прилинула,

І він покірно набіч відлетів.

А поруч мальва вуха нашорошила,

Вслухалась в теплу музику бджоли,

Стелився барвінок, власним соком зрошений,

При самій стежці, по якій Ви йшли [3, с. 14].

Автора вражає оця Гончарева закоханість у красу довколишності, уміння бачити те, що не кожному підвладне. Багатобарвна природа навіває митцеві спогади, керує його настроями:

Спинилися над барвним тим кружалечком,

Щось незабутнє погляд воскресив... [3, с.14].

Ця хвилююча сцена надовго запам'яталась авторові, спонукаючи і його шукати розради в скрутні хвилини у матінки-природи:

Коли душа в марнотах закоржавіє,

Вернусь до того острівця краси [3, с.14].

Поезія М.Братана «Життя іде» навіяна драматичною долею роману «Собор», чиї хулители успішно пристосовуються до нових умов за періоду перебудови («Хоч як забути ту блаженну пору, Коли й вві сні – рука під козирок!»). Автор протиставляє цих людей О.Гончареві як символів національно-духовного пробудження України:

Ви злomu прислужились поговору,

Чіпляли правді на вуста замок,

А він, Провидець, крізь марноту й змору

Ніс непідкупність сонячних думок [3, с.15].

І далі наголошується на непримиренності цього конфлікту, живучості опонентів Олесь Терентійовича:

Він людським горем закипає знову:

Бюрократенник зброї не склада, –

І голосує за перебудову

Безсмертний... висуванець Лобода [3, с.14].

У вірші «Херсон зачекався Олесь...» М.Братан передає традиційно радісні й піднесені почуття, які завжди охоплювали південців у зв'язку з черговими приїздами письменника-улюбленця до Таврії. А водночас указує на щире захоплення нашим краєм з боку видатного гостя:

Він скаже: - Які ви багаті

На небо, на сонце й людей! [12, с.105].

Поет проводить думку про духовну красу і велич цієї людини, душевну щедрість, чуйність та увагу до простих трудівників Причорномор'я:

І вийде красивий на люди,

І сам одарує теплом.
Стояти замислений буде
Над сивим, як вічність, Дніпром.

І в степ невзбарі полине,
Де тронки не мовкне луна.
Південна Краса України –
Завітна його сторона [12, с.105].

Таврія вдячна своєму літописцеві, адже «в барвистому слові на всесвіт її він прославив навік» [12, с.106]. А ще, ставши совістю нації, він виступав у ролі глашатая честі й гордості, добра і любові. Тому «Херсон зачекався Олеся, Як правди святої – народ» [12, с.106].

Патріотична поезія М.Братана «І була вона небом Олеся» містить заувагу: «В щоденникових записах Олесь Гончар сповідається, що в останні хвилини життя хотів би знати: Україна є, Україна буде» [2, с.44]. Тож вірш відкривається промовистими асоціаціями:

Як злюбили орли піднебесся,
Так і Він Україну любив.
І була вона небом Олеся
Між трудів і священних боїв [2, с.44].

Громадянський пафос пронизує й наступні строфи, пов'язані з темою Другої світової війни, що озивається й у фронткових поезіях співця, і в його новелістиці, і в романах «Прапорonoсці» та «Циклон»:

Хто не відає нині, не знає,-
Тільки той, хто сліпить себе сам,-
Як у пеклі війни з-за Дунаю
Він листи Україні писав.

А коли повернувся з походу,-
Все те в книги забаг перелить,
Бо ж судилося болем народу
До останнього часу болить [2, с.44].

А відлунням гостропроблемного роману «Собор» з його осудом усілякого перевертенства та відступництва стали убивчі й нещадні рядки М.Братана:

Поставали супроти Солдата
І донині, їдкі, постають
Байстрюки – Лобода й лободята,
Хоч зазвичай інакше їх звать.

Мріють: прийде жадана година.
Возсіяє продажна мета,
Щоб імення само Україна
Не гірчило їх тлусті вуста [2, с.44].

Поет підкреслює безкомпромісність і принциповість О.Гончара в обстоюванні національних святинь, незрушність гуманістичних підвалин його діяльності:

Все жило, клекотіло у Ньому,
Все доходило в слові основ.
Непохитний – ні зламу, ні злому! –
Стягоносець, а стяг той – Любов!

Не схилити його, не зганьбити –
Над роздоли, дороги й мости
Майорітима, поки і світу,
Поки є кому прапор нести! [2, с.44].

Дороговказом для О.Гончара завжди був світлий образ України. Таким достеменним патріотом, витязем на полі борні за рідний край, його мову та культурні набутки він запам'ятався багатьом своїм сучасником. Таким постає митець і фіналі вірша «І була вона небом Олеся»:

...І як виб'є меженна година,
Хвилюватиме дума одна:
Тільки знати б, що є Україна,
Тільки знати б, що буде вона! [2, с.45].

Знаменно, що постать автора численних поезій Гончаревої тематики М.Братана викликає промовисті асоціації. Так, у вірші-присвяті І.Проценка «Миколі Братану» особистість херсонського поета співвідноситься з митцями, що стали класиками літератури ХХ століття:

Поборник рідної культури,
О, скільки розсипів добра,
Як в незабутнього Сосюри
І сонцелюба Гончара.

Він попри напади убогі
Не залишає рубежі:
І скільки ніжності у нього,
І стільки золота в душі [14, с.21].

Гончарівські мотиви продовжують живити поетичний світ херсонських літераторів початку третього тисячоліття. Сподіваємось на нові й плідні ужинки на цій ниві. Адже Олесь Терентійович Гончар – і як митець, і як громадянин – навічно «прописався» у вдячній пам'яті тавричан.

Література

1. Братан М. Автографи.- Херсон: Гілея, 2012.- 159 с.
2. Братан М. Від сонця до сонця: Поезії.- К.-Херсон: Просвіта, 2010.- 51 с.
3. Братан М. Зупинка Лебедина: Вірші. Драматична поема.- К.:Рад. письменник, 1989.- 150 с.
4. Братан М. Поезії.- К.: Дніпро,1986.- 230 с.
5. Братан М. Правда хліба: Поезії.- Сімферополь: Таврія, 1973.- 111 с.
6. Братан М. Семенівське шосе: Вибране.- К.-Херсон: Просвіта, 2007.- 155 с.
7. Братан М. Степові люди: вибрані поезії.- К.: Дніпро, 1979. – 207 с.
8. Братан М. Чистовід рідного слова: Л. Кулішу — 70 // Наддніпр. правда.- 1994.- 13 січня.
9. Вежі та вітрила: поезія Херсонщини кінця ХХ -початку ХХІ ст.- Херсон: Наддніпряночка, 2007.- 300 с.
10. Гончар Олесь. Твори: у 7-ми т. – К.: Дніпро, 1987. – Т.3.- 559 с.
11. Куліш Л. Зізнання: Вибрані поезії.- Херсон: Просвіта, 2000.- 64 с.

12. Поезії херсонців, присвячені О.Т.Гончару // Параскевич П. Олесь Гончар і Херсонщина: Статті, роздуми, спогади.- Херсон, 2004.- С.105-108.
13. Полуфакін А. Олешся: Лірика.- Херсон: Чиста криниця, 1996.- 32 с.
14. Проценко І. Мої дороги: Вірші.- Херсон: Просвіта, 2000.- 63 с.
15. Світ Лана. Вірші // Приватний архів Лани Світ (С. Параскевич).
16. Таврія поетична: Альманах / Ред. і упор. текстів та біограф. довідок Т.Щерба.- Херсон: Айлант, 2006.- 250 с.

Немченко Іван. Віршована Гончаріана Херсонщини / Іван Немченко // Вісник Таврійської фундації (Осередок вивчення української діаспори).- К.- Херсон: Просвіта, 2012.- Вип.8.- С.102-114.